

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)

**Une histoire des femmes est-elle possible? επιμ.
Michelle Perrot**

ΕΛΕΝΗ ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ

doi: [10.12681/mnimon.630](https://doi.org/10.12681/mnimon.630)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ Ε. (1987). Une histoire des femmes est-elle possible? επιμ. Michelle Perrot. *Μνήμων*, 11, 311-318.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.630>

*Une histoire des femmes
est-elle possible?*

έπιμ. Michelle Perrot

Rivages

Μασσαλία 1984

228 σελ.

Με τὸ προκλητικὸ ἐρώτημα αὐτὸ γιὰ τίτλο κυκλοφόρησαν πρόσφατα στὴ Γαλλία τὰ πρακτικὰ ἐνὸς συνεδρίου ποὺ ὀργανώθηκε γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ θέμα, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1983, στὸ Saint Maximin. Δέκα χρόνια περίπου μετὰ τὴν πρώτη συστηματικὴ ἐμφάνιση στὴ Γαλλία μελετῶν γύρω ἀπὸ τὴν «ἱστορία τῶν γυναικῶν» —φαινόμενο στενὰ δεμένο μετὰ τὸ φεμινιστικὸ κίνημα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970— κρίθηκε ὄριμη ἡ στιγμή νὰ συζητηθεῖ ἡ πείρα ποὺ συσσωρεύτηκε τὸ διάστημα αὐτό.¹ Ὅπως τονίζεται στὸν πρόλογο, ἀλλὰ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ βιβλίο, δὲν πρόκειται τόσο γιὰ ἓνα ἐξονυχιστικὸ ἀπολογισμὸ τῆς σχετικῆς παραγωγῆς τῶν τελευταίων χρόνων· εἶναι περισσότερο μιὰ πιὸ ἐλεύθερη ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων γύρω ἀπὸ μεθοδολογικὰ κυρίως (ἐν μέρει ὅμως καὶ θεωρητικὰ) προβλήματα, γύρω ἀπὸ δυσκολίες ποὺ σχετίζονται : ἀφ' ἐνὸς μετὰ τὶς ἐπιλογές τῶν φορέων αὐτῆς τῆς ἱστορίας, σὲ συνάρτηση μετὰ τὸ εὐρύτερο κλίμα τῶν ἀκαδημαϊκῶν παραδόσεων καὶ σύγχρονων ἀναζητήσεων ποὺ τὴν περιέβαλαν· ἀφ' ἑτέρου μετὰ τὸ θεμελιακὸ ζήτημα τῶν πηγῶν, τῆς χρήσης καὶ τῆς ἐρμηνείας τους. Προβλήματα ἱστοριογραφίας λοιπόν, ποὺ ἐπικεντρώνονται στὸ ἀρχικὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο εἶναι δυνατὸ νὰ γραφεῖ ἡ ἱστορία «μιαῖς κατηγορίας τῶν φύλων» (M. Perrot, σ. 7), δηλαδὴ τῶν γυναικῶν.

Ἡ προσπάθεια νὰ φωτιστεῖ τὸ ἐρώτημα ἀπὸ διαφορετικὲς ὀπτικὲς γωνίες καθὼς καὶ μέσα ἀπὸ παραδείγματα διαλεγμένα ἀπὸ διάφορες ἱστορικὲς περιόδους (ἀρχαιότητα, μεσαιῶνας, νεώτερα καὶ σύγχρονα χρόνια) φαίνεται ἀπὸ τὶς ἀνακρινώσεις τῶν ὁμιλητῶν :

— Arlette Farge : Πρακτικὴ καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἱστορίας τῶν γυναικῶν (Pratique et effets de l'histoire des femmes).

— Christiane Klapisch - Zuber : Ὁ μεσαιωνιστὴς, ἡ γυναίκα καὶ τὰ ποσοτικὰ δεδομένα (Le médiéviste, la femme et le sériel).

1. Ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν βιβλίων ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ διάστημα αὐτὸ στὴ Γαλλία σχετικὰ μετὰ τὴν ἱστορία τῶν γυναικῶν ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ δύο συλλογικὰ ἔργα : *Mythes et représentations de la femme au dix-neuvième siècle*, Παρίσι 1976· καὶ *Histoire sans qualités*, Παρίσι 1979.

— Yvonne Knibiehler : Χρονολογία και ιστορία τῶν γυναικῶν (Chronologie et histoire des femmes).

— Sylvie Van de Castele - Schweitzer και Danièle Voldman : Οἱ προφορικές πηγές γιὰ τὴν ἱστορία τῶν γυναικῶν (Les sources orales pour l'histoire des femmes).

— Catherine Fouquet : Ἡ ὑποχρεωτικὴ στροφὴ ἢ ἡ ἱστορία τῶν γυναικῶν περνάει ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ σώματός τους; (Le détour obligé ou l'Histoire des femmes passe-t-elle par celle de leur corps?).

— Elisabeth Ravoux - Rallo και Anne Roche : Σῶμα, ὑπόλοιπο, κείμενο (Corps, reste, texte).

— Pauline Schmitt - Pantel : Ἡ διαφορὰ τῶν φύλων, ἱστορία, ἀνθρωπολογία και ἑλληνικὴ πόλη (La différence des sexes, histoire, anthropologie et cité grecque).

— Jacques Revel : Ἄρσενικό/Θηλυκό : γύρω ἀπὸ τὴν ιστοριογραφικὴ χρῆση τῶν ρόλων τῶν φύλων (Masculin / Féminin : sur l'usage historiographique des rôles sexuels).

— Alain Corbin : Τὸ «φύλο πού πενθεῖ» και ἡ ἱστορία τῶν γυναικῶν τὸν 19ο αἰῶνα (Le "sexe en deuil" et l'histoire des femmes au XIXe siècle).

— Agnès Fine : Σχετικὰ μὲ τὰ προικιά : γυναικεία κουλτούρα; (A propos du trousseau : une culture féminine?).

— Geneviève Fraisse : Φεμινιστικὴ μοναδικότητα : Κριτικὴ ἱστοριογραφία τῆς ἱστορίας τοῦ φεμινισμοῦ στὴ Γαλλία (Singularité féministe : Historiographie critique de l'histoire du féminisme en France).

— Michelle Perrot : Οἱ γυναῖκες, ἡ ἐξουσία, ἡ ἱστορία (Les femmes, le pouvoir, l'histoire).

Τὸν τόμο ἐπιμελεῖται και προλογίζει ἡ Michelle Perrot.

Ἡ ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθεῖ ἡ ἱστορία τῶν γυναικῶν συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἄνοδο τοῦ φεμινιστικοῦ κινήματος και ἀναπτύσσεται σὲ ἓνα εὐρύτερο κλίμα ἀμφισβήτησης, κληρονομιά τοῦ Μάη τοῦ '68. Παράλληλα, ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς νέας ἀντίληψης πού διαμορφώνεται τότε νὰ ἀναδειχθοῦν σὲ ὑποκείμενα ἱστορίας ὄλοι ἐκεῖνοι πού ἀγνόησε ἡ κυρίαρχη ἱστοριογραφία : οἱ περιθωριακοί, οἱ παραβάτες, οἱ τρελλοί, οἱ ἄρρωστοι και οἱ γυναῖκες (βλ. Arlette Farge).

Ἡ ἔρευνα ὅμως γύρω ἀπὸ τὶς γυναῖκες—και, ἂς τονιστεῖ ἐδῶ, ἔρευνα πού διεξάγεται ἀπὸ τὶς ἴδιες—προϋποθέτει ἓνα κίνημα πού ἀναζητᾷ μιὰ ταυτότητα στὸ παρελθόν : «γιὰ νὰ ὑπάρξουμε, νὰ διεκδικήσουμε, πρέπει νὰ ἔχουμε μνήμη, νὰ ξαναβροῦμε στὸ χαμένο παρελθόν ἐκεῖνες πού προηγῆθηκαν ἀπὸ μᾶς και πού ἡ ἱστορία ποτὲ δὲν πῆρε ὑπόψη της», γράφει ἡ A. Farge (σ. 20), μιλώντας γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πού σφραγίζεται ἀπὸ τὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ ἀποκατασταθοῦν οἱ σιωπὲς στὸ χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν. Ἡ ἴδια ἐρευνήτρια ἐντοπίζει στοὺς γυναικείους ἐπιστημονικούς και στρατευμένους μαζὶ κύκλους, μιὰ ἐνοχλή : ὅτι χάθηκε πολὺς χρόνος, ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν εἶχαν γίνεи συνείδηση πιὸ νωρίς.

Μακριὰ πιὰ ἀπὸ τὴν περίοδο ἐκείνη τοῦ ἐνθουσιασμοῦ και τῶν πειραματισμῶν, μέσα σὲ ἓνα κλίμα προσδιορισμένο ἀπὸ τὴ γνώση πού ἀποκτήθηκε και ἀπὸ μιὰ κριτικὴ διάθεση, μὲ ἔντονη τὴν ἐπίκληση στὴν ἀυστηρότητα τῆς

έπιστημονικῆς μεθόδου, όρισμένες έρευνήτριες και οί δύο έρευνήτες πού συμμετέχουν στόν τόμο έπισημαίνουν τις άδυναμίες τῆς πρώτης ίστορίας πού γράφτηκε γύρω από τις γυναίκες :

“Ένα πρώτο άρνητικό σημείο : ή τάση πού περιορίζεται στό νά αναλύει, μέσα από ένα λόγο φορτισμένο συναισθηματικά, την πολύπλευρη καταπίεση τών γυναικών, τόν άποκλεισμό τους στην ιδιωτική σφαίρα και στη λειτουργία τῆς άναπαραγωγῆς, τη σιωπή και τά δεινά πού όλα αυτά συνεπάγονται τάση πού συχνά καταφεύγει στην έννοια τοῦ «μισογυνισμού», χωρίς νά έρμηνεύει τó φαινόμενο σε βάθος· πού θεωρεῖ δεδομένο τόν παραδοσιακό χωρισμό χώρων και ρόλων μεταξύ άνδρών και γυναικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι οί πρώτες έρευνες στράφηκαν γύρω από τó γυναικείο σώμα, τη σεξουαλικότητα, τη μητρότητα, ενώ εκείνες πού επέκτάθηκαν στην έργασία τών γυναικών διάλεξαν τη μελέτη τών γυναικείων επαγγελμάτων (νοσοκόμες, μαῖες, τροφοί, δασκάλες, υπηρέτριες).

Στόν αντίποδα τῆς τάσης αὐτῆς, υπάρχει εκείνη ή πιό αισιόδοξη, πού αναζητᾶ μέσα στό πλῆθος τών άνώνυμων ύποταγμένων γυναικών, τις ξεχωριστές επαναστατημένες μορφές ή τά φαινόμενα μιᾶς συλλογικῆς γυναικείας δράσης· πού επιμένει στην παρουσία τών γυναικών στη ροή τῆς ίστορίας, γυναικών ζωντανών, δραστήριων, έξεγεργμένων, ύπερεκτιμώντας συχνά τά περιθώρια αντίστασης και όδηγώντας σε μία έξίσου φορτισμένη ιδεολογικά «θριαμβολογία» (βλ. A. Farge και M. Perrot).

“Όπως φάνηκε ήδη, κοινό και κυρίαρχο στοιχείο στην πρώτη εκείνη ιστοριογραφική παραγωγή γύρω από τις γυναίκες, ή όποία μάλιστα δημιούργησε μιᾶ έκδοτική μόδα πέρα από τους φεμινιστικούς και έπιστημονικούς κύκλους, ήταν ή διάθεση νά μελετηθοῦν τά ίχνη εκείνα πού συνθέτουν ένα ξεχωριστό «γυναικείο» τομέα. Έδώ άκριβώς βρίσκειαι και ή βασική αντίρρηση πού συνέχει πολλές από τις ανακοινώσεις τοῦ συνεδρίου : ή προσέγγιση αὐτή όδηγεῖ σε μεθοδολογικό άδιέξοδο, καθώς άγνοεῖ τη μελέτη τών κοινωνικῶν ρόλων γυναικῶν και άνδρῶν, σε στενή σχέση και άλληλεξάρτηση· ή ίστορία τών γυναικῶν δέν θά μπορούσε παρά νά είναι ή ίστορία τῆς σχέσης τών φύλων : «Δέν μπαίνει λοιπόν ζήτημα νά συγκροτήσουμε ένα κλειστό πεδίο γνώσης», γράφει ή A. Farge, «άλλά αντίθετα, θά ήταν άπαραίτητο νά αναθεώσουμε τó έρωτηματολόγιο τών ίστορικῶν, εισάγοντας την έννοια τῆς διαφορᾶς τών φύλων» (σ. 33).

“Έτσι προβάλλεται ή θεμελιακή ιδέα ότι ή πολυπλοκότητα τών σχέσεων άνδρῶν - γυναικῶν είναι παράγοντας τῆς ίστορικῆς εξέλιξης ή, ακόμα πιό έντονα, «κινητήρια δύναμη» τῆς ίστορίας (P. Schmitt - Pantel). ‘Η θέση αὐτή ανοίγει ένα νέο και εύρύ όρίζοντα για τις μεθόδους τῆς ίστορικῆς έπιστήμης, άποδεχτό από όλες τις όμιλήτριες και τους όμιλητές· δημιουργεῖ μιᾶ σειρά από νέα έρωτήματα πού θά πρέπει νά οδηγήσουν στην επανεξέταση

των πηγών, να διαπερνούν την ιστορική έρευνα στο σύνολό της, να φωτίζουν κάθε υπό εξέταση θέμα και από αυτή την όπτική γωνία. Για την Pauline Schmitt - Pantel, η διάσταση τής σχέσης των φύλων οδηγεί σε μία ριζικά διαφορετική ανάλυση των κοινωνικών δομών και πρέπει να εξεταστεί συστηματικά στο θεωρητικό επίπεδο, όπως η συγγένεια και το οικονομικό.

Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις των ανακοινώσεων, κοινή έκτιμηση είναι ότι η ιστορία των γυναικών πρέπει να βγει από το γκέτο όπου μια σειρά παράγοντες την έχουν εγκλωβίσει,² να αποκτήσει επιστημονική έγκυρότητα και να ένταχθει «σε μια καθολική κοινωνική ιστορία όπου οι γυναίκες πρακτικές (όπως και οι άνδρικές) θα έβρισκαν την πραγματική τους σημασία» (Jacques Revel, σ. 128).

Οι γυναίκες ιστορικοί ωστόσο, τονίζουν ιδιαίτερα το γεγονός ότι παρ' όλες τις προόδους που έχουν γίνει προς αυτή την κατεύθυνση, η διάσταση του φύλου εξακολουθεί να μην μεταβάλλει την όπτική τής κυρίαρχης ιστοριογραφίας στη Γαλλία. "Αν για τον θετικισμό και τη μαρξιστική ιστορία ο παράγοντας αυτός ήταν ανύπαρκτος, η ιστορία των νοοτροπιών, η ανθρωπολογική και δημογραφική ιστορία δημιούργησαν τα τελευταία χρόνια μια ευνόικη συγκυρία για τη μελέτη των κοινωνικών ρόλων των φύλων.³ Παρόλα αυτά, και μέσα στα πλαίσια τής «νέας ιστορίας» η πρόσφατη παραγωγή γύρω από την ιστορία των γυναικών και ο προβληματισμός γύρω από τις σχέσεις των φύλων δεν έχουν ξεπεράσει παραδοσιακές προσεγγίσεις, δεν φαίνεται να έχουν αλλάξει «τη φύση τής ιστορικής ματιάς» στο σύνολό της (M. Perrot, σ. 10).

Είναι ενδιαφέρουσα η κριτική που ασκεί η Christiane Klapisch - Zuber στη δημογραφική και ποσοτική ιστορία του Μεσαίωνα: Οι γυναίκες αντιμετωπίζονται συνήθως ως μεταβλητή τής διαδικασίας τής αναπαραγωγής, ως σύζυγοι ενός ανδρικού κοινωνικού σώματος, οι όποιες ανταλλάσσονται στη γαμήλια αγορά: το αποτέλεσμα είναι ότι η μελέτη των γυναικείων χαρακτηρισμών γίνεται με βάση τα κριτήρια επιλογής που αφορούν το άλλο μέρος του πληθυσμού. Παράλληλα, η προβολή συχνά του σύγχρονου μοντέλου οικογένειας (ζευγάρι - παιδιά) στον τρόπο που συγκροτούνται οι σειρές — ακόμα κι όταν θεωρητικά αναφέρεται η διευρυμένη οικογένεια— αφήνει στο περιθώριο («δευτερεύουσες» περιπτώσεις (π.χ. χήρες, ανύπαντρες γυναίκες, γριές), που όμως μπορεί να έπαιζαν σημαντικό ρόλο σε παραδοσιακές

2. Στη Γαλλία οι γυναίκες δεν θέλησαν να δημιουργήσουν χωριστά τμήματα γυναικείων σπουδών μέσα στα Πανεπιστήμια, για να μην υποβαθμιστούν τα πτυχία, όπως έγινε για παράδειγμα στην 'Αμερική, αλλά και γιατί από νωρίς προτίμησαν η έρευνα γύρω από τις γυναίκες να διαπερνά όλους τους τομείς. Παρόλα αυτά, η περιθωριοποίησή της δεν αποφεύχθηκε (βλ. A. Farge).

3. Για την πολύ περιορισμένη αλλά συνάμα καθοριστική μεθοδολογική παρουσία τής Ιστορίας των γυναικών στα *Annales*, βλ. A. Farge.

κοινωνίες: τῆ διάσταση αὐτὴ εἶναι δύσκολο νὰ διερευνηθεῖ ἢ ποσοτικὴ ἱστορία, καθὼς μᾶς δίνει τὸν κανόνα (καὶ μάλιστα ἐκεῖνον ποὺ ἀφορᾷ τοὺς ἄνδρες), πνίγοντας κάθε φαινόμενο ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτόν.

Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ ξεπεραστοῦν παραδοσιακὲς προσεγγίσεις στὸ θέμα τῆς ἱστορίας τῶν γυναικῶν εἶναι νὰ ἀπαλλαγεῖ ὁ ἱστορικὸς ἀπὸ μιὰ ἀντιθετικὴ ἀντίληψη τῆς κοινωνίας καὶ τῶν φύλων, ποὺ παγίωσε καὶ κληρονόμησε μέχρι τὶς μέρες μας ὁ 19ος αἰώνας: ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ γυναίκα, ταυτισμένη μὲ τὴ φύση καὶ τὸν ἰδιωτικὸ χῶρο· ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ἄνδρας, μὲ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴ δημόσια σφαῖρα (βλ. M. Perrot καὶ P. Schmitt - Pantel). Πρόσφατες μελέτες ποὺ μνημονεύονται στὸν τόμο αὐτὸ δείχνουν πῶς μπορεῖ νὰ ἀποπροσανατολιστεῖ ἡ ἔρευνα, ὅταν ξεκινᾷ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἰδεολογικὴ προκατάληψη· ἡ δυναμικὴ τῆς πραγματικότητος μοιάζει νὰ εἶναι πολὺ πιὸ ρευστὴ καὶ νὰ μὴν ὑπακούει σὲ ἀνάλογες διχοτομίες. «Νὰ προτιμάει κανεὶς ἀπὸ τὶς ὑπερβολικὰ σαφεῖς διαχωριστικὲς γραμμὲς τὶς ζῶνες ἐκεῖνες ὅπου τὰ πράγματα συγχέονται, οἱ ἐπιδράσεις ἀλληλοσυγκρούονται, ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἀδιαφοροποίητο, ἡ ἀντιστροφή»⁴ καὶ ἀπὸ τὶς ὑπερβολικὰ ἁρμονικὲς παραπληρωματικότητες, τὶς συγκρούσεις καὶ τὶς ἀντιφάσεις· νὰ δεχτεῖ τὸν ἀμφίσημο χαρακτῆρα τῶν πραγμάτων» (M. Perrot, σ. 15).

Ἄν ἐξεταστοῦν μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα οἱ σχέσεις τῶν φύλων, μπορεῖ κανεὶς νὰ προχωρήσει τὸ συλλογισμὸ τοῦ πέρα ἀπὸ τὴν κοινότητα πιά διαπίστωση ὅτι οἱ γυναῖκες δὲν κατεῖχαν τὴν (πολιτικὴ) ἐξουσία στὶς διάφορες ἐποχὲς καὶ κοινωνίες καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὸ μερίδιό τους, μέσα σὲ ἓνα σύνολο πολύμορφων καὶ περιφερειακῶν ἐξουσιῶν στὸ κοινωνικὸ ἐπίπεδο (M. Perrot).

Πάνω σὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ βασίζεται ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσκει ἡ Pauline Schmitt - Pantel στὴν ἱστοριογραφία γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλη: οἱ ἀναλύσεις γύρω ἀπὸ ἐρωτήματα τοῦ τύπου «γυναῖκες ἀποκλεισμένες ἢ γυναῖκες ἐλεύθερες» ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ προέκταση τῆς σύγχρονης ἀντιθετικῆς ἀντίληψης τῶν φύλων καὶ ἐμποδίζουν τὴν ἔρευνα νὰ προσεγγίσει τὸ πρόβλημα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν φυλετικῶν ρόλων μέσα στὶς διάφορες κοινωνικὲς πρακτικὲς ποὺ συνθέτουν τὴ ζωὴ τῆς πόλης. Ἀντίθετα, κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς πρακτικὲς αὐτές (π.χ. οἱ σχετικὲς μὲ τὸ θάνατο, τὴν τροφή, τὰ ρούχα, τὸν πόλεμο, τὰ ἀγαθὰ, τὰ δῶρα, τὴν παραγωγὴ γενικότερα, οἱ τελετουργικὲς πράξεις) ὅλ πρέπει νὰ ἐξετάζονται μὲ τὸ πρίσμα τῆς διαίρεσης τῶν ρόλων καὶ τῶν χώρων ὅπου λειτουργοῦν ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Κι αὐτό, πάντοτε μὲ μιὰ μεθοδολογικὴ προφύλαξη: ὅτι τὸ εἶδος τῶν τεκμηρίων ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πόλη, δηλαδὴ εἰκόνες, κείμενα καὶ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, περιέχουν τὸ καθένα ἓνα λόγο ἰδιαίτερο, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν κατευθεῖαν ἀνά-

4. Στὸ ἐνδιαφέρον φαινόμενο τῆς ἀντιστροφῆς (inversion) τῶν κοινωνικῶν ρόλων γενικὰ καὶ εἰδικότερα τῶν φύλων καὶ στὸ καρναβάλι ἀναφέρεται ἰδιαίτερα ὁ J. Revel στὴν ἀνακοίνωσή του.

γνώση τῆς πραγματικότητας καὶ ἀποτελοῦν σὲ διάφορους βαθμοὺς μιὰ μετάθεση τοῦ πραγματικοῦ. Ἔτσι, οἱ γυναικεῖες μορφές ποὺ περιέχει γιὰ παράδειγμα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία (εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαία καὶ καθαρὰ ποιητικὴ περίπτωση τῆς Μήδειας εἴτε γιὰ τὴν ἀπλὴ Ἀθηναία τοῦ Ξενοφῶντα) δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἰδεατοὺς τύπους. Ἡ μελέτη ὅμως τῶν κειμένων ἐπιτρέπει νὰ διερευνηθεῖ κανεὶς τὸν τρόπο ποὺ σκέφτονταν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τὴ σχέση τῶν φύλων μέσα στὸ χρόνο καὶ νὰ δεῖ πῶς τὸ θέμα αὐτὸ χρησιμεύει γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἓνας στοχασμὸς γύρω ἀπὸ ἄλλα θέματα, ὅπως τὸ ἰδιωτικὸ καὶ τὸ δημόσιο, ἡ κριτικὴ στὴν πολιτικὴ, τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας, ὁ πόλεμος κ.ἄ. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν τῶν φύλων μέσα στὴν ἀνδρική ἰδεολογικὴ παραγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας κατέχει κεντρικὴ θέση : «Ὡς ἄνδρας ἀπέναντι στὴ γυναίκα, ἐλεύθερος ἀπέναντι στὸ δούλο, Ἕλληνας ἀπέναντι στὸ βάρβαρο : ἔτσι ὁ Ἕλληνας σφυρηλατεῖ τὴν ταυτότητα τοῦ πολίτη» (σ. 112).

Ἡ ἀνάλυση τοῦ ἀρσενικοῦ - θηλυκοῦ, τόσο στὸ ἰδεολογικὸ καὶ συμβολικὸ ἐπίπεδο, ὅσο καὶ στὶς κοινωνικὲς πρακτικὲς δὲν προβάλλεται μὲ τὴν ἴδια βαρύτητα ἀπὸ ὅλες τὶς ἀνακοινώσεις. Ἄν καὶ περιθωριακὴ, ἐκφράζεται καὶ ἡ ἀποψη ἐκείνη ποὺ, χωρὶς νὰ ἀρνεῖται τὴν παραπάνω διάσταση, ἐξακολουθεῖ νὰ δίνει προτεραιότητα στὴν ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ γυναικεῖο σῶμα. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὡς καὶ ἀρκετὰ πρόσφατα ἡ ἱστοριογραφία ὑποβάθμιζε τὸ ρόλο τῶν γυναικῶν στὴ βιολογικὴ τους λειτουργία, ἐκείνη τῆς ἀναπαραγωγῆς, «ὅλα ἀλλάζουν ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ δεῖξουμε ὅτι τὸ ἴδιο τὸ γυναικεῖο σῶμα ἔχει τὴν ἱστορία του, ἀκόμα καὶ μέσα ἀπὸ τὶς πιὸ ταπεινὲς του λειτουργίες» (Catherine Fouquet, σ. 76). Ἡ «ὑποχρεωτικὴ» αὐτὴ «στροφή», κατὰ τὴν Fouquet, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ πρὶν ὀλοκληρωθεῖ : οἱ σχετικὲς μελέτες δὲν συνετέλεσαν στὴν ἀναπαραγωγὴ τοῦ μύθου τῆς αἰώνιας θηλυκότητας, ὅπως τοὺς καταλογίζεται, ἀλλὰ ἀντίθετα, στὴν κατάρρησή του. Συνεχίζοντας τὸ συλλογισμὸ τῆς Fouquet, ἡ Yvonne Knibiehler ὑποστηρίζει ὅτι, ἂν δεχτοῦμε πῶς ἡ ἀνδρική κυριαρχία θεμελιώθηκε ἐπάνω στὴν ὑποδούλωση τῶν γυναικῶν στὶς βιολογικὲς τους λειτουργίες, φαίνεται ἡ πολιτικὴ σημασία μιᾶς ἱστορίας —καὶ μιᾶς ἰδιαίτερης περιοδολόγησής ἀκόμα— ποὺ θὰ διερευνᾷ τὴ διαδικασία μιᾶς «διπλῆς ἀπελευθέρωσης» τῶν γυναικῶν : «σὲ σχέση μὲ τὴ βιολογία, σὲ σχέση μὲ τὴν ἀνδρική κυριαρχία. Ἀπὸ τὸ θηλυκὸ στὴ γυναίκα, ἀπὸ τὴ γυναίκα στὸ γυναικεῖο ἀνθρώπινο πλάσμα» (σ. 55).

Ἀνάμεσα στὴν τάση ποὺ ἐπιδιώκει τὴ διεύρυνση τῆς ἀνάλυσης πέρα ἀπὸ τοὺς καθαρὰ γυναικεῖους χώρους καὶ σὲ κείνη ποὺ ἐπικαλεῖται τὴν ἱστορικότητα τοῦ γυναικεῖου σώματος, μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἡ Agnès Fine, ὅταν διαπραγματεύεται ξανά τὸ ζήτημα τῆς ἰδιαίτερης γυναικεῖας κουλτοῦρας. Ἡ μεθολογία ποὺ ἀκολουθεῖ ἀναδεικνύει ἐνδιαφέρουσες διαστάσεις γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη : ἡ Fine μελετᾷ τὰ προικιὰ —πρακτικὴ ποὺ ἀφορᾷ

κυρίως τις γυναίκες—ώς προς την οικονομική τους λειτουργία, ως προς τη σημασία τους στο σύστημα τῆς συγγένειας καί, κυρίως, ως προς τὸ συμβολισμό τῆς γυναικείας σεξουαλικότητας πού τὰ σχετικά ἔθιμα ὑπαίνισσονται. Τίς ὕψεις αὐτὲς προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσει στὴ μακρὰ διάρκεια, καθὼς χρησιμοποιεῖ συμβολαιογραφικὲς πράξεις γιὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰώνα καὶ προφορικὲς μαρτυρίες γυναικῶν γιὰ τὸν 20ό. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς—ἓνα εἶδος πηγῶν πού ἔχουν τροφοδοτήσει τὴν ἱστορία τῶν γυναικῶν μὲ ἓνα πλούσιο προβληματισμὸ (βλ. σχετικά Sylvie Van de Castele - Schweitzer καὶ Danièle Voldman)—ὀδήγησαν τὴ Fine νὰ ἐπικεντρώσει τὴν ἔρευνά της γύρω ἀπὸ τὸ ἐρώτημα πῶς οἱ γυναῖκες βίωναν τίς πρακτικὲς σχετικά μὲ τὰ προικιά, πῶς δηλαδὴ διαμόρφωναν τὴ γυναικεία τους ταυτότητα ἀπέναντι σὲ κοινωνικοὺς κανόνες γύρω ἀπὸ τὸ γάμο καὶ τὴ σεξουαλικότητα, οἱ ὁποῖοι ἐπαίξαν κυρίαρχο ρόλο στὴ ζωὴ τους.

Ἄν καὶ συχνὰ ἡ κριτικὴ πού ἀσκεῖται στὴ σύγχρονη ἱστοριογραφία ἐντοπίζεται στὴν ἀδυναμία της νὰ ἐνσωματώσει στὸν προβληματισμὸ της τοὺς κοινωνικοὺς ρόλους τῶν γυναικῶν ἰσότημα μὲ ἐκείνους τῶν ἀνδρῶν, δὲν φαίνεται νὰ εὐαισθητοποιοῦνται τὸ ἴδιο ὅλες οἱ ἀνακινώσεις στὸ σημεῖο αὐτό. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι οἱ δύο ἄνδρες ἱστορικοί, πιδ αἰσιόδοξοι γιὰ τὴν ἐπίδραση πού κατόρθωσε νὰ ἀσκήσει ἡ φεμινιστικὴ ὀπτικὴ στὴν κοινωνικὴ ἱστορία, πιδ δὺσπιστοι, ταυτόχρονα, γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότητα τῆς ἱστοριογραφίας γιὰ τίς γυναῖκες πού γράφτηκε ἀπὸ τίς ἴδιες (καὶ μάλιστα καθὼς ἔφερε τὸ πολιτικὸ στίγμα ἐνὸς κινήματος) στέκονται ἰδιαίτερα στὴν τάση της νὰ συγκροτηθεῖ ἓνα πεδίο ἔρευνας ἀποκλειστικὰ («γυναικεῖο»), γιὰ νὰ τονίσουν στὴ συνέχεια πῶς ἄφησε στὸ σκοτάδι τοὺς ἄνδρες, προκαλώντας ἔτσι μιὰ «θεαματικὴ ἀσυμμετρία». Στὴ λογικὴ τους μοιάζει νὰ εἶναι κυρίαρχη ἡ ἱστοριογραφία γύρω ἀπὸ τίς γυναῖκες καὶ περιθωριακὴ ἐκείνη πού ἀφορᾷ τοὺς ἄνδρες. Ἐπὶ τὴ δική του λοιπὸν σκοπιὰ, ὁ Alain Corbin θὰ μιλήσει γιὰ τὸν ἀνδρικό πόνο (la souffrance masculine) τὸν 19ο αἰώνα, ἓνα συναίσθημα τόσο ἀπαγορευμένο καὶ ἀπωθημένο γιὰ τοὺς ἄνδρες, ἀλλὰ ὡστόσο ὑπαρκτὸ ὅσο καὶ στίς γυναῖκες, στίς ὁποῖες ἀναγνωριζόταν πάντοτε τὸ προνόμιο νὰ τὸ ἐκφράζουν. Ὑπάρχει λοιπὸν καὶ ἡ ἄλλη ὕψη τοῦ νομίσματος, ἡ μιζέρια καὶ ἡ καταπίεση τῶν ἀνδρῶν, ἀποτέλεσμα τοῦ ἰδεολογικοῦ προτύπου τοῦ «ἀνδρισμοῦ», πού παγίωσε ὁ 19ος αἰώνας καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιο πηγάζει συχνὰ καὶ ἡ δυστυχία τῶν γυναικῶν. Ἐτσι ὁ A. Corbin θὰ προτείνει τὴ συστηματικὴ μελέτη τῶν ἀνδρικῶν νοσοτροπιῶν καὶ συναισθημάτων—πράγμα ἀναπόφευκτο μὴ καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν πηγῶν διασώζει τὸν ἀνδρικό λόγο—προκειμένου νὰ γίνῃ εὐρύτερα κατανοητὸς ὁ τρόπος πού ὁ αἰώνας αὐτὸς σκέφτηκε τίς γυναῖκες. Ἀφήνοντας οὐσιαστικὰ ἀναπάντητο τὸ καίριο πρόβλημα γύρω ἀπὸ τὰ «ἴχνη» τῆς παρουσίας τῶν γυναικῶν στὴν ἱστορία, θέτει ἓνα ἄλλο ἐρώτημα: «Μὲ μιὰ λέξη, γιατί ἀρνόμαστε, λιγύ-

τερο ή περισσότερο συνειδητά, τή μελέτη του κυρίαρχου προτύπου του ανδρισμού και εκείνη του θεάτρου όπου εκδηλώνεται ο ανδρικός πόνος;» (σ. 152).

Κλείνοντας—και όχι εξαντλώντας—τις θεματικές αυτές αναφορές ως επισημάνουμε μαζί με τή Geneviève Fraisse πόσο λάθος είναι να ταυτίζεται στη συνείδηση πολλών ιστορικών ή ιστορία των γυναικών με τήν ιστορία του φεμινισμού ή ανάλυση «των καταστάσεων» με τήν ανάλυση «των ανατροπών». Η ιστοριογραφία όμως του φεμινισμού, όπως δείχνει ή Fraisse, δεν έχει κατορθώσει ακόμα να κατανοήσει πολιτικά και κοινωνικά τὸ φαινόμενο και μάλιστα μέσα στις διαφορετικές ὄψεις που πήρε κάθε εποχή, αλλά αναρωτιέται συνήθως για τήν ποιότητα του φεμινισμού των συγκεκριμένων γυναικείων μορφών. Έντοπίζοντας τήν αδυναμία τόσο των σύγχρονων με τὸ φαινόμενο μαρτύρων ὅσο και των ιστορικών να κατατάξουν πολιτικά τις μορφές αυτές, ή Fraisse προτείνει μιὰ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τις αἰτίες που ὁ φεμινισμός είναι σταθερά σβησμένος ἀπὸ τή λαϊκή μνήμη, ἀλλά και ἀπὸ εκείνη των ιστορικών.

Μέσα ἀπὸ ὅλες τις ἀνακoinώσεις θίγονται πολλά μεθοδολογικά ζητήματα που πλουτίζουν τὸν προβληματισμό γύρω ἀπὸ τήν ιστορία των φύλων. Συγχρόνως, ἀναδεικνύεται ή ἐπιστημολογική σημασία τῆς ἐνσωμάτωσης τῆς ιστορίας των γυναικών σὲ μιὰ καθολική κοινωνική ιστορία ἐνῶ ή κριτική που ἀσκειῖται στις παλιότερες και σύγχρονες τάσεις τῆς ἀκαδημαϊκῆς ιστοριογραφίας δείχνει, παράλληλα, τις δυσκολίες μιᾶς τέτοιας διαδικασίας ἐνσωμάτωσης. Μένει ὡστόσο ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα που ὀφείλονται οἱ δυσκολίες και οἱ καθυστερήσεις αυτές. Ἐάν οἱ πηγές που διαθέτουμε για τή διερεύνηση των κοινωνικών ρόλων των γυναικών ἔχουν στη μεγάλη τους πλειοψηφία περάσει ἀπὸ τὸ ἰδεολογικὸ φίλτρο ἀνδροκρατικῶν κοινωνιῶν—οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει να μελετηθοῦν και ὡς τέτοιες—τότε θὰ πρέπει ἴσως να ἀναρωτηθοῦμε κατὰ πόσο και ή παραγωγή τῆς ἐπιστήμης στις μέρες μας ὑπακούει σὲ ἀνάλογες ἐπιδράσεις.

ΕΛΕΝΗ ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ